

in brez vetra. Kakor na dlani je pred nami ležal Martuljков kot, biser Julijskih Alp, v daljavi pa se je svetil ves gorski in dolinski svet tja do naših mej in še čez nje. Pod kamenitim možicem smo našli podpise maloštevilnih obiskovalcev.

Sestop je zahteval več od nas nego vzpon.

Pravočasno sem še dospel na vlak.

Dr. H. Tuma:

Beneška Slovenija

IV.

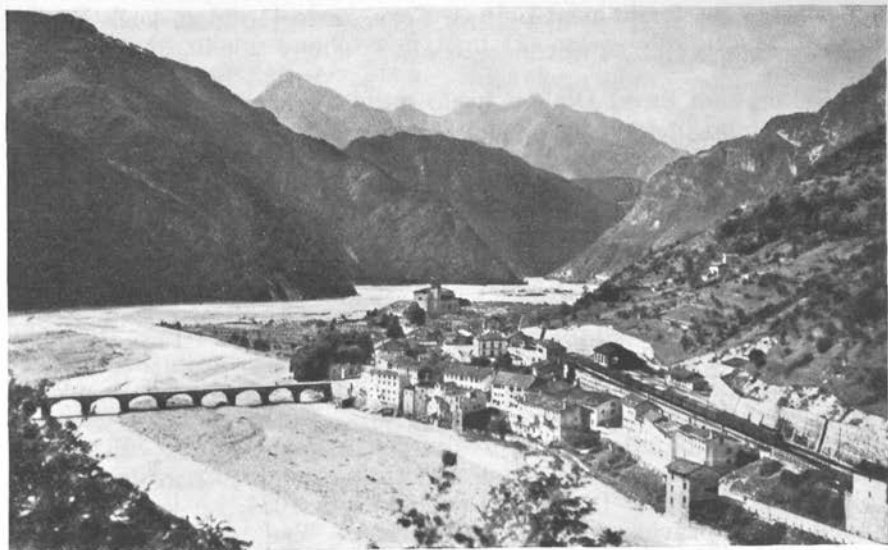
Zgodovina Furlanije in Beneške Slovenije privede tudi do sklepa, da so Beneški Sloveni bili izprva v nepretrgani zvezi s Koroškimi Sloveni. Obstoje Pagus Choruati nam po eni strani tolmači obstoj palatinske grofije Mužac in turanskega elementa v Reziji, po drugi strani pa sicer tako zagonetno državo Samovo in ustoličevanje vojvod na Gosposvetskem polju. Četa Hrvatov ni presegala kakih 10.000 mož; saj imamo od povsod poročila, da so plenilne čete v prvem srednjem veku štejele le tisoče. Iz početka so se vršili napadi pač tudi v družbi z manjšimi četami Obrov. Obri in Hrvatje so bili konjeniki, zato so jemali s seboj Slovence pešce. Tako se omenja pri plenilnih napadih v zgodovinskih poročilih večkrat družba Obrov in Slovenov ali Hrvatov in Slovenov. Leta 610 je umrl slavn obrski kagan Bajan, od jugovzhoda pa so na Obre navalili Bolgari, posebno pod Kuvratom 635—641. Takrat so se koroški Hrvatje in Sloveni otrsli nadvlade Obrov ter razširili svojo državo po slovenskih alpskih krajih.

Dalimilova kronika navaja za isti čas, da so čete Hrvatov zasedle Češko in ustanovile državo; to pojasnjuje zopet češko zagonetko. Hrvatje na jugu in severu so se tako sešli ob Donavi, naj je bil Samo knez podonavskih dežel ali naddonavskih; le iz te zveze se dadó raztolmačiti zgodovinske vesti, da se je Samova država širila čez Češko in so se Hrvatje s Sloveni bojevali celó na Turinškem.

To pa tudi tolmači hitri razpad Samove države po njegovi smrti l. 662. Po eni strani so bile hrvatske čete premaloštevilne, da bi obdržale na tako širokem prostoru nadvlado, po drugi strani je bila usodna razdvojenost Hrvatov na Koroško in Češko, po tretji nesposobnost domačega slovenskega poljedelsko-pastirskega prebivalstva za državno organizacijo.

Koroški Hrvatje so v vednih bojih izgubljali svojo moč, radi tega so bili prisiljeni pogoditi se z domačim prebivalstvom radi oblasti. Gosposvetski obred kaže torej po eni strani samobitnost in precej visoko lastno civilizacijo Koroških Slovenov, po drugi strani pa kneževanje Hrvatov.

Ime župan je razširjeno med alpskimi in balkanskimi Sloveni, med Čehi in južnimi Polabci, t. j. Lužiškimi Srbi, ne pa pri severnih Poljaki in Rusih. Beseda župan se torej najde geografično v obsegu, v katerem se zgodovinski da ugotoviti, da so plenili Obri, Bolgari in

Chiuseforte, v ozadju Lopič 1959 m

Hrvatje, torej turanska plemena. To bi nekako podpiralo prof. Peiskerja teorijo, da so se zarili turanski četniki med miroljubne kmečke Slovence in so tam zavladali. Tudi okoliščina, da je na pr. na južnem Štajerskem, ki je pripadalo nekdanji obrisni Panoniji, na enem kraju po več županov, bi kazala zopet na plemenski proizvod. Isto bi dokazovala tudi okoliščina, da so se na Koroškem potomci svobodnjakov imenovali Edlingi, t. j. plemiči, pač potomci Hrvatov, ter očitno hrvatsko ime Kázaze za Edlingi (Κοσέντζες Konstantina Porphyrogeneta).

Po poročilu Pavla Diakona so se napadi Hrvatov in Slovenov vršili s severa iz Zilja. To ime so zgodovinarji precej zmedeno iskali na različnih predelih Slovenije, celo Marija Celje nad Kanalom jim je bilo dobro, dasi ima ta božja pot tod in drugod ime enostavno iz latinščine Maria Coeli. Da je vojvoda Gisulf l. 630 prodril v deželo Slovenov do njih središča v Zilju do kraja Medaria, t. j. vas Megvarje pri vходу v Ziljsko dolino, da so Obri in Sloveni pridrli večkrat čez Predel, torej iz Koroškega, to poročilo Pavla Diakona brez dvoma dokazuje, da je Koroška morala biti naseljena po Slovenih že za prve dobe prihoda Longobardov v Italijo in da je Zilje bilo središče njih bojne organizacije. Cesta čez Predel se je zvala ad Silanos, t. j. očitno »k Ziljanom«. Reko Ziljo nam navaja Plinius kot Silis ex montibus tarvisanis, kar ustreza pač današnji Cellina, težko da bo Zilica pri Trbižu. Obri, Hrvatje in Sloveni pa so izprva napadali Furlanijo tudi po dolini Fele in Tilmenta in dolini Buta v Karniji. Glavno mesto Karnije, Zuglio, so porušili l. 705, ko so prihrumeli čez Križni prelaz (passo di S. Croce na Koroški meji). Po dolini Tilmenta so še prodrli l. 846 do Caorle ob Livenci blizu morja ter so mesto porušili. Da pa so zasedli dolino Fele in Tilmenta in

stranske doline Rezijske Bele in Tera, za to je dokaz jezik Rezijski in Trških Slovencev, ki nosi nedvojbene znake hrvaščine in turanščine.

Kakor nam Pavel Diakon točno poroča o napadih čez Predel od Zilja dol, tako in še točneje dokazuje naval hrvatskih-slovenskih čet preko Kanalske doline obstoj palatinske grofovine v Mužcu (Moggio).¹ Kako in kdaj je nastala ta grofija, nimamo zgodovinskega vira. Pač pa zgodovinarji trdijo, da je frankovska in za njo nemška uprava sprejemala staro organizacijo velikih županstev kot nove upravne enote. Mužačka grofija je torej morala biti stara vélika hrvatsko-slovenska županija, kot del hrvatske države »Pagus Chrouati«, kjer so domači knezi vladali do 828. l., ko je postal knez Bavarec Helmvin. Imena zadnjih domačih knezov kažejo mešana slovenska in turanska (hrvatska) imena: Pribislav, Cemikas, Stojan in Etgar. Franki so Pagus Chrouati prelevili v obmejno grofijo. Ko se je Pagus Chrouati l. 983 končno ukinil in je Koroška prišla pod nemške vojvode, je odležni del od Pontebe dol ostal samostojna palatinska grofija že pod vplivom patrijarhata. Le-ta je trajala do leta 1084, ko je zadnji grof Kocelj svoje pravice odstopil patrijarhatu. Vse to nam pojasnjuje, kako je hrvatsko-obrski element prišel v Rezijsko in na Ter, in tesno prvotno zvezo južne Koroške z Beneško Slovenijo.

V zgodovini na tem prostoru nimamo poročil o bojih med Longobardi in Hrvati. Dočim je prehod iz Zilja preko Kanalske doline lahek, pa široki nemirni prod Tilmenta ovira izhod v Furlansko nižino. Humin in Osopo, dve močni trdnjavi, sta ščitili vhod proti severu. Hrvatje so torej brez bojov zasedli dolino Fele in Tilmenta skoraj do izliva v ravnino. Tudi latinska kolonizacija je morala ob tesnem prostoru zaprodene doline in v razmerno revnem gorskem okraju Mužca biti jako pičla, dočim je bila dovolj močna ob gorenjem Tilmentu in njegovih severnih pritokih; dokaz je močna latinska kolonija Zuglio, stari Forum Julii Carnicum, katerega so Hrvatje-Sloveni razrušili l. 705. Navadna pot rimskih legij na sever je morala iti čez Križni prelaz, od trdnjave Osopo mimo jezera Cavazzo in po lahkem dolgem rebro Ceselans v dolino Tilmenta. Morfologično je to rebro pravi Klanec in beseda Ceselans je očitno slovenska. Čital sem tudi, da je bila beseda Ceselanicum izdolbljena še izza rimskega časa na cestnem kamnu; to dejstvo bi bil eksakten dokaz, da so bili Slovenci v tem kraju še pred Rimljani. Prehod čez Nadižo in oni čez Križni prelaz kažeta torej, da je bil prehod čez Pontebo zanemarljiv in redek, da so Hrvatje dolino Fela-Tilment brez odpora zasedli in da je bila zveza Rezijske in doline Fele s Koroško stalna.

Tudi po celi Karniji do Dolomitov dobimo slovanska krajevna imena. V veliki občini Forno di sotto je Rio Sclavons (potok), Cuel (holm) Sclavonesco pri Vuezis, pri Paularo je Schavaneschis. Poleg teh imen so še čisto slovenska, kakor Prédolina, Monte Mea (meja) 2208 m, Kuk 1806 m pri Arta. Dokumentarično še iz l. 1126 ohranjeno je ime za vrh Verzegnis 1915 m: Uersegez, t. j. Vršec. K temu imenu

¹ Prof. Rutar je dobil zapisano nemško verzijo imena Mosnitz ter prenaša ime Možnica na Mužac, kar pa je nápak.

gresta sporedno Pic di Palis (t. j. police) in Lovinza, ki je očitno slovenska oblika. Ime Palis je prišlo od obširnih pašnikov pod temenom, ki so prave police. Morfologično je dokaz za identiteto pomena Pali — police, pole.

Da so bili Slovenci prvotni prebivalci doline Fele in sosednjega Tilmonta, kažejo posebno imena na levem bregu od Humina gor do Rezijske Vrata, Hudice, posebno pa Púšja vas (da je bilo slovensko ime prvotno, kaže nemška pretvorba v Peuschelsdorf) in na desnem bregu vas Beli Vrh (Pioverno). Nemci so prišli v IX. in X. stoletju, a so naleteli na vas, in sicer slovensko vas. Ime Niderleg v poznejšem Venzon kaže, da so se trgovci iz Nemčije ondi naselili ter imeli zalogo za Italijo, oziroma iz Italije. Tudi v Huminu so v srednjem veku navedena slovenska imena. Iz l. 1224 imamo Volarje, dokaz, da je bilo ondi sejmišče za živino, potem Idrio, današnja Ladro; Savina in Huvelia, temnega pomena, sta očitno slovanski obliki.

(Dalje prih.)

Jos. Wester:

Hoja na Triglav pred sto leti

(Dr. Mihael Tušek.)

Dne 19. julija 1933 je minilo prav sto let, ko je bila na vrh Triglava dospela trojica mladih ljubljanskih inteligentov, ljubiteljev prirode, v spremstvu domačinov Bohinjcev. Bili so to: ljubljanski mestni zdravnik dr. Mihael Tušek, zdravnik dr. Rajmund Melzer in konceptni uradnik ilirske dohodarstvene uprave Vincenc Seunig; v Bohinju se jim je pridružil Tuškov bivši sošolec Gašper Kankel, kaplan v Srednji Vasi. Za vodnike in nosače pa so jim bili bohinjski domačini Anton Kos, Jakob Šoklič in Matija Zupanc.

Pokretnik te podjetne Triglavske odprave je bil dr. Tušek, mlad slovenski razumnik, član Čopovega literarnega kroga. Rodil se je dne 26. septembra 1803 na kmetiji Megušnici (Martinjvrh, h. št. 3) v Selški župniji nad Škofjo Loko. Gimnazijo je bil dovršil kot odličnjak v Ljubljani. Spričo govorne hibe — menda je hudo jecljal — ni šel v duhovsko semenišče, ampak je odšel na Dunaj študirat medicino: za tedanje dobo nenavaden pojav, da se je slovenski kmetiški sin posvetil zdravniškemu poklicu. Kot mlad doktor se je okoli l. 1830 vrnil v Ljubljano, nastopil je službo najprej kot hišni zdravnik v provincialni kaznilnici na Gradu, nato pa pri mestnem magistratu. Da se je tudi dejanski zanimal za tedanji domači literarni pokret, o tem priča njegovo sodelovanje pri Kranjski Čbelici. V 4. bukvicah (l. 1833) tega v našem slovstvu tako pomembnega almanaha sta objavljeni dve njegovi pesmi, prevoda iz nemškega: Schillerjeva elegija »Mladenič pri potoku« (Der Jüngling am Bache) in Bürgerjeva šaljiva romanca »Cesar in opat« (Der Kaiser und der Abt), ki je delala takratni uradni cenzuri bridke preglavice, tako da je izprva zabranila nje objavo, dasi je bil isto pesem poslovenjeno objavil nekaj let prej goriški kanonik Valentin Stanič,¹ zaslužni početnik naše planinske turisticke. Dr. Tušek je umrl za jetiko 6. marca 1843, star jedva 39 let.²

¹ Gl. Grafenauer, Zgodovina novejšega slovenskega slovstva, I., str. 58—60.

² Podrobnejše podatke o rodbini Tuškovih gl. v članku dr. R. A(ndrejke), Doneski k življenjepis dr. Mihe Tuška, »Slovenec«, št. 187 (19. avg. 1933). — W.